

УДК 336.71

О. В. Гончаренко,
к.е.н. доцент, Дніпродзержинський державний технічний університет
К. Є. Лебідь,
магістр з Фінансів, Дніпродзержинський державний технічний університет
А. О. Коваленко,
магістр з Фінансів, Дніпродзержинський державний технічний університет

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО УПРАВЛІННЯ ПОРТФЕЛЬНИМИ АКТИВАМИ БАНКІВ

Розглянуто ґносеологічні та онтологічні засади управління банківськими портфелями. Визначено етапи еволюції теоретико-методологічного забезпечення менеджменту портфельних активів банку.

Gnosiological and ontological principles of management bank brief-cases are considered. The stages of evolution of the teoretiko-metodologichnoho providing of management of portfolio assets of bank are certain.

Ключові слова: *активи, кредити, банківський портфель, кредитний ризик, управління активами.*

Key words: *assets, credits, bank brief-case, credit risk, management of assets.*

ВСТУП

Відновлення стабільного і ефективного функціонування банківських установ є одним із найважливіших завдань розвитку банківської системи України на сучасному етапі. У зв'язку з цим особливого значення набувають питання ефективного управління активами як одного з чинників фінансової стійкості банків. Проблема управління активами банків тісно пов'язана з питаннями збалансованого зростання активів у відповідності зі зростанням банківського капіталу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Теоретичні та практичні аспекти управління банківською діяльністю та активами банку постійно вивчаються вітчизняними вченими. Значний внесок у дослідження цих проблем зробили українські вчені М. Алексєєнко, З. Васильченко, О. Дзюблук, І. Івасів, А. Кириченко, Т. Майорова, А. Мороз, М. Мирун, Л. Примостка, К. Равський, М. Савлук, Н. Шульга; а також зарубіжні – А. Ачкасов, І. Бланк, Г. Іванов, О. Лаврушин, Ю. Масленченков, Г. Панова, В. Уоскін, В. Черкасов; Е. Долан, Т. Кох, Г. Марковіч, Д. Нотон, П. Роуз, Дж. Сінкі, Дж. Тобін, Дж. Трейнор, У. Шарп.

На думку переважної більшості дослідників для досягнення ефективної банківської політики необхідно повною мірою збалансувати темпи зростання активів і капіталу [2;3;4;5], а в сучасній банківській практиці управління активами і пасивами має здійснюватись через інтегрований підхід до управління балансом банку, який розглядається як єдине ціле і спрямовується на досягнення загальної мети підвищення прибутків за прийнятого рівня ризику [4, с. 58].

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧ

Мета статті полягає у дослідженні еволюції теоретико-методологічних засад формування інструментів, стратегій та підходів ефективного управління банківськими портфелями активів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Управління активами банку, є однією з основних складових, яка безпосередньо впливає на ефективність роботи банківської установи та її здатність вживати в конкурентному середовищі. З розвитком банківської системи це питання стало актуальним через загострення боротьби за клієнтів та ресурси. З часу заснування банків і до 1960-х років в міжнародній практиці керівництвом кредитними установами здійснювалось переважно через управління активними операціями. За такого підходу банкіри сприймали джерела формування ресурсів — зобов'язання і капітал — як такі, що не залежать від їхньої діяльності, а визначаються можливостями та потребами клієнтів і акціонерів банку. Вважалося, що банк не може вплинути на обсяги, вартість та структуру залучених коштів, оскільки клієнти банку нібито самі визначають кількісне співвідношення між депозитами, вкладами та поточними рахунками, які вони мають намір відкрити в банківській установі. В такому разі ключова сфера прийняття рішень керівництвом банку пов'язується не із залученням коштів, а із розміщенням активів. Управлінські рішення здебільшого стосуються того, кому надавати обмежені обсяги наявних кредитних ресурсів і якими мають бути умови позички [2, с. 192].

Переваги стратегії управління активами полягають у відносній простоті застосування, оскільки рішення приймаються лише щодо одного аспекту банківської діяльності — розміщення активів, а для управління ліквідністю застосовуються найпростіші методи, які не потребують значних ресурсних витрат. Банк не має потреби залучати висококваліфікований персонал, завдяки чому вдається скорочувати витрати на підготовку та оплату праці фахівців.

Вади цієї стратегії полягають у тому, що вона не дозволяє максимізувати прибуток. Адже, з одного боку, банк відмовляється від управління залученими коштами і, отже, від впливу на їхню вартість. З іншого боку, велика частина банківських активів має знаходитись у високоліквідній формі для підтримання достатнього рівня ліквідності, що призводить до зменшення доходів.

Стратегії управління активами притаманна своя логіка і в деяких випадках, наприклад в умовах жорсткого регулювання видів депозитних та недепозитних джерел коштів і відсоткових ставок за ними, вона цілком виправдана. В Україні частина банків використовує зазначений підхід до управління частіше, ніж інші методи, що зумовлено рядом причин. До об'єктивних причин можна віднести те, що доходи переважної частини населення України істотно нижчі порівняно з багатьма іншими країнами світу. Це не сприяє заощадженню грошей, а отже, звужує можливості банків щодо залучення коштів. Банки змушені працювати в умовах обмеженого обсягу кредитних ресурсів і, як наслідок, керувати банком через розміщення активів.

Процес формування і розміщення портфельних активів потребує подальших наукових досліджень і розробок. Зокрема, актуальною сьогодні є розробка теоретичних пропозицій з удосконалення банківського кредитування, широким практичним використанням яких дасть банківській системі України змогу підвищити ефективність діяльності всіх кредитних інститутів у процесі кредитування позичальників, а також питання пов'язані з підвищенням доходності та зниження ризиковості портфелю цінних паперів банку.

Вважаємо, що одним з найнегативніших факторів для сучасного стану банківського сектору є нерациональна портфельна і галузева диверсифікація активів.

Основним цільовим орієнтиром диверсифікації в більшості випадків є зменшення кількості явищ невизначеності й ризику та можливих наслідків їх виникнення, а також оптимізація співвідношення позитивного ефекту від диверсифікації (наприклад, у вигляді прибутку в фінансовій сфері) та прийнятого ризику. При цьому різні суб'єкти можуть переслідувати різні цілі, реалізація яких визначає напрями реструктуризації в діяльності суб'єкта й економіки загалом. Найпоширенішими загальними цільовими орієнтирами є: оптимізація рівня ризиків; забезпечення прийнятної рівня прибутку; досягнення фінансової стабільності й конкурентоспроможності.

Диверсифікацію кредитного портфеля банку можна визначити як процес модифікації складу й структури кредитного портфеля банку за допомогою кредитів, що відрізняються один від одного основними параметрами й характеристиками.

Під параметрами й характеристиками диверсифікації розуміється сукупність ознак, які поділяють кредити й / або підпортфелі кредитів на види й типи, а також спричиняються до розмаїтості їх внутрішньогрупових характеристик. Параметри в основному визначаються прийнятною кредитною класифікацією: суб'єкт кредитування; термін використання; забезпечення; ступінь ризику; метод надання кредиту; спосіб повернення кредиту; термін його повернення; характер визначення відсотка; спосіб його сплати; кількість кредиторів; призначення кредиту; категорія позичальників; сфера поширення; галузь кредитування; валюта кредитування;

географія кредитування; новизна кредитних продуктів для банку-кредитора; рівень дохідності; рівень ризику; обсяг кредитів, діапазон кредитного портфеля та інше. Ці ознаки можуть бути покладені в основу класифікації видів кредитної диверсифікації й диверсифікації кредитного портфеля.

З огляду на розмаїтість ознак і характеристик диверсифікації дослідники не мають єдиної думки щодо її видів у кредитній сфері. Крім того, деякі автори пропонують диверсифікацією вважати лише розширення діапазону кредитування, тобто оновлення кредитного портфеля, в результаті чого з'являються нові банківські кредитні послуги й продукти (до них відносять як нові для певного банку кредитні послуги й продукти, так і нові продукти й послуги для кредитного ринку). А розподіл сукупного ризику (ризиків) кредитних вкладень (коли кредити розосереджуються за термінами, галузями, типами позичальників тощо) відносять до окремого способу регулювання кредитних ризиків — розподілу ризику. Такий поділ є недостатньо обґрунтованим і суперечить портфельній теорії: другий напрям, як і перший, теж є диверсифікацією, адже завдяки розподілу кредитів (кредитних портфель) розподіляються, тобто зменшуються і їх ризики [1, с.40-42].

Найчастіше на практиці застосовується диверсифікація у часовому, просторовому й продуктовому аспектах, а також галузева, географічна й портфельна диверсифікації. Перша більше застосовується в кредитній диверсифікації, друга — в диверсифікації кредитного портфеля, однак вони багато в чому доповнюють одна одну й можуть використовуватися в обох сферах.

Мета диверсифікації кредитного портфеля — зменшення ризику й забезпечення вищого доходу фінансово-кредитної установи в результаті управлінського впливу на кредитний портфель банку.

Відповідно до портфельної теорії ефективна диверсифікація — це не просте включення в портфель додаткових активів (кредитів), а додавання активів, рівень кореляції доходів яких із доходами активів, уже присутніх у портфелі, є низьким. Однак при кредитній диверсифікації й диверсифікації портфеля кредитів необхідно враховувати не лише взаємозв'язок доходів за кредитами, але й взаємозв'язок їх ризиків. Тому передумовою ефективного реалізації кредитної диверсифікації та диверсифікації портфеля кредитів є розподіл капіталів серед активів (кредитів), які мають низький рівень кореляції доходів і ризиків яких незалежні один від одного. Необхідно зазначити, що припущення про незалежність ризиків окремих кредитів або кредитних ризиків один від одного значно полегшує розрахунки, але на практиці виявляється доволі умовним і банкіри не завжди на це зважають. Крім того, диверсифікація дає змогу знизити не лише кредитний ризик, а й банківські ризики інших видів, що супроводжують кредитування (ризик дострокового погашення, ризик ліквідності, процентний ризик та інші). Однак найчастіше диверсифікація застосовується саме з метою управління кредитним ризиком.

Традиційна банківська теорія розглядає диверсифікацію як оптимальний спосіб організації банківської діяльності, в тому числі кредитної. При цьому найефективнішою вважається кредитна діяльність, диверсифікована настільки, наскільки це можливо. Диверсифікація у системі кредитного ризик-менеджменту в основному розглядається як метод, що дає змогу зменшити сукупну схильність до ризику шляхом розподілу кредитних вкладень. Дослідження [1] доводять, що диверсифікація зменшує ризик, не скорочуючи при цьому очікувані доходи у випадку, якщо середня дохідність активів є однаковою.

Значною проблемою для сучасного етапу функціонування банків є і підвищені кредитні ризики, про що свідчать такі дані: частка проблемних кредитів у структурі кредитного портфеля вітчизняних банків зростає з 2,5 % (за станом на 01.01.2008) до 15 % (за станом на 01.04.2011), що в абсолютному вимірі становить 14,8 млрд грн. і 131,5 млрд грн. відповідно. Кредитний портфель банківської системи України за цей період зріс з 581,5 млрд. грн. до 884,1 млрд грн. [6]. Рентабельність капіталу вітчизняних банків погіршилася у зв'язку зі значними відрахуваннями до резерву для покриття можливих збитків за кредитними операціями. Як наслідок, банківська система України за результатами 2010 року продемонструвала збиток у сумі 13 млрд. грн. Наведені дані дають змогу стверджувати про високий рівень ризиковості кредитної діяльності банків в Україні. Проблемні активи негативно впливають на структуру активів банків та рівень якості кредитних портфель, чинять тиск на показник достатності регулятивного капіталу банків, суттєво знижують ефективність банківської діяльності, створюють труднощі для роботи позичальників та кредиторів, ускладнюють процес управління фінансовими потоками, підривають довіру вкладників та інвесторів до банківської системи, істотно скорочують можливості фінансування реального сектора економіки країни. Отже, з огляду на ризиковість діяльності вітчизняних банків та зростання частки проблемних активів у структурі кредитного портфеля стабілізація фінансового ринку значною мірою залежить від ефективності управління проблемними активами банків.

Процес управління проблемними активами передбачає такі етапи: моніторинг працюючих кредитів; раннє реагування менеджменту на виникнення проблемних ситуацій щодо повернення кредитів; аналіз варіантів та вибір стратегії роботи з проблемними активами; відновлення функціонування проблемних кредитів; стягнення заборгованості за проблемними кредитами.

Як свідчить міжнародна практика, найефективнішим методом роботи з проблемними активами банку є здійснення реструктуризації кредитної заборгованості. Аналіз особливостей застосування цієї практики в Україні дає змогу визначити характеристику способів її використання у вітчизняній банківській системі. Основні способи використання реструктуризації кредитної заборгованості банків України включають: внутрішні методи управління проблемними активами: пролонгація кредиту, що передбачає продовження строку кредитування; надання банком кредитних канікул позичальнику, що дає змогу позичальнику упродовж певного часу погашати тільки відсотки за кредитом; зміна схеми погашення кредиту з класичної - або навпаки (класична схема передбачає щомісячне зменшення суми платежів за кредитом, за анутетною схемою кредит погашається рівними частинами); переведення валютного кредиту в гривневий, або конверсія. Є актуальним для позичальників, які не мають джерел валютної виручки з метою забезпечення від ризиків, пов'язаних із коливаннями курсу валюти; одночасно із кредитними канікулами банк може додатково на певний строк знижувати відсоткову ставку за кредитом.

Недоліками внутрішньобанківських методів управління проблемними активами є втрата ліквідності, відволікання істотних фінансових ресурсів від основної діяльності, утримання на балансі банку прогнозованих фінансових втрат за ризиками, обмежена гнучкість застосування. У разі неефективності застосування внутрішніх методів управління проблемними активами керівництво банку може прийняти рішення про доцільність зовнішніх щодо банку дій для поліпшення структури його балансу та відновлення ліквідності.

Зовнішні методи управління проблемними активами передбачають: передачу проблемних активів в управління третій особі (колектору) без оптимізації балансу банку; передача/продаж проблемних активів пов'язаній фінансовій компанії на засадах оптимізації балансу; продаж проблемних активів не пов'язаній фінансовій компанії на умовах факторингу; здійснення сек'юритизації активів; інші методи.

Особливістю застосування зазначених методів є прийняття рішення щодо їхнього вибору на етапі стягнення кредиту внаслідок неефективності превентивного внутрішньобанківського управління проблемними активами.

Досвід застосування методів продажу проблемних активів в Україні свідчить про активний розвиток упродовж останніх років таких форм, як передача проблемних активів в управління третій особі (колектору) та продаж проблемних активів не пов'язаній фінансовій компанії на умовах факторингу.

Зарубіжний досвід свідчить, що ефективно розв'язати проблему управління проблемними активами банків на пізніх стадіях роботи із заборгованістю можна також шляхом передачі проблемних активів пов'язаній фінансовій компанії на засадах оптимізації балансу.

Одним з напрямів удосконалення роботи з проблемними активами у масштабах усієї банківської системи є створення санаційного банку на державному рівні. Основним завданням санаційного банку є захист інтересів вкладників (кредиторів) банків. Проте і досі такий банк не створено [3].

ВИСНОВКИ

Серед основних методів управління банківськими ризиками необхідно виділити диверсифікацію, лімітування, сек'юритизацію, резервування. Основним показником якості управління кредитним портфелем є прибуток банку, який залежить від рівня відсоткових ставок та ринкової вартості портфеля.

В умовах сьогодення одним з головних питань для оздоровлення банківської системи України є робота з проблемними активами банку, а також вибір методу управління ними. З огляду на це важливим є з'ясування реальної вартості негативних активів, а також визначення аспектів співпраці банків з колекторськими агентствами і компаніями з управління проблемними кредитами. Актуальним питанням є і державна підтримка банківської системи шляхом створення санаційного банку або так званого банку "поганих активів" на базі вже існуючого націоналізованого банку. Потребує розробки правове забезпечення реалізації механізму фінансування викупу проблемних активів через державні аукціони щодо викупу майна, що перебуває в заставі.

Подальший розвиток активних операцій банків (перш за все, кредитної діяльності), може бути обмежений недостатністю капіталу. Щоб покращити ситуацію, необхідно використовувати різноманітні джерела поповнення капіталу.

В умовах обмеження кредитування з боку НБУ, різкого підвищення процентних ставок по позиках необхідно задіяти механізми підвищення ефективності управління банківськими продуктами на кожній стадії управління продуктами банку: розробка та впровадження банківських продуктів (розробка універсальних депозитних продуктів, короткострокових депозитів, спеціальних програм із зовнішніми контрагентами, реструктуризація проблемної кредитної заборгованості, акційних пропозицій та програм лояльності), ціноутворення (встановлення ціни за методом "базова ставка + прибуток", впровадження плаваючих ставок за кредитними пропозиціями) й організація продажу продуктів банку (скорочення кількості відділень, продаж продуктів за допомогою альтернативних каналів збуту), а також інших заходів, що забезпечують підвищення ефективності всіх процесів менеджменту банківських продуктів зокрема та банківської діяльності загалом.

Список використаних джерел:

1. Гринько О. Теоретичні аспекти сутності та визначення диверсифікації кредитного портфеля банку // Вісник НБУ . – 2011. - № 4. – С.38-45.
2. Примостка Л.О. Управління банківськими ризиками: Навч. посіб. — К.:КНЕУ, 2007. — 600 с.
3. Терещенко О. Нові підходи до оцінки кредитоспроможності позичальників – юридичних осіб // Вісник НБУ . – 2012. - № 4. – С.26-32.
4. Шварц О. Регулювання ліквідності банківської системи України в період кризи // Вісник НБУ . – 2010. - № 4. – С.56-61.
5. Чуб О. Банківські кризи у глобальному середовищі // Банківська справа. — 2011. — №1. — С. 89-94.
6. Підсумки діяльності банків України станом на 01.01.2012 рік// www.bank.gov.ua

Стаття надійшла до редакції 14.03.2012 р.

ТОВ "ДКС Центр"